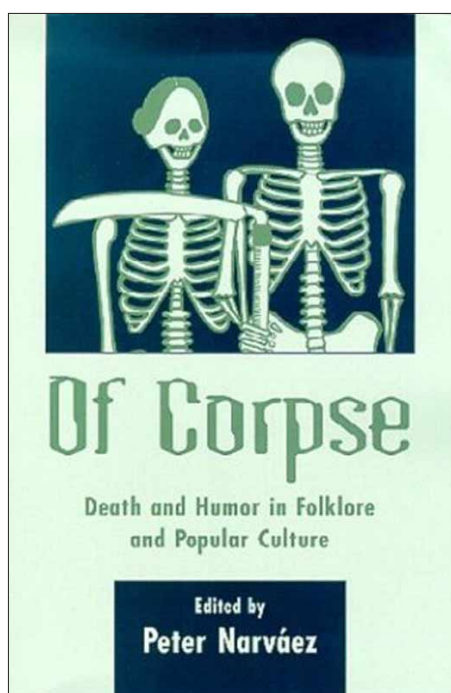

Of Corpse

Peter Narvaez (toim). *Of Corpse: Death and Humor in Folklore and Popular Culture.* Logan (Utah): Utah State University Press 2003. 310 lk + märkused, viited, autoritest, sõnaindeks. Pehme köide.

Peter Narvaezi koostatud artiklikogumik *Of Corpse* koosneb üheteistkümnest artiklist, mis käsitlevad huumori ja surma vahelisi seoseid naljades, uskumustes, popkultuuris ja riiustes. Esseed on jaotatud uurimisobjekti järgi nelja peatükki. Folkloorsetest nähtustest uuritakse anekdoote (peatükk "Disaster jokes"), siirderiitusi ("Rites of passage"), pidustusi ("Festivals") ja tänapäeva kultuurinähtusi ("Popular culture"). Autorid kuuluvad pigem folkloristide kui huumoriuuri- jate hulka ja seetõttu puuduvad viited nüüdisaegsetele huumoriteooriatele (meeldiv erand on Christie Daviese artikkel). Arutluste ja

avastuste poolest kaalukad esseed jäävad folkloristliku uurimistöö raamidesse, kuid loodetavasti ületab see raamat eriala piirid ja saab laiemal lugejahuvi osaliseks, mida ta kahtlemata väärrib.

Esimene peatükk tegeleb tavalugejale kõige tuttavama temaga. Christie Davies ja Bill Ellis analüüsivad katastroofidest ajendatud anekdoote teineteist hästi täiendaval moel. C. Daviese artikkel keskendub katastroofihuumori ajaloole ja kirjeldab briti ning ameerika anekdoodipärimumust viimase 40 aasta jooksul, B. Ellis otsib katastroofihuumori erijooni naljadest, mis loodi pärast 11. septembri

terrorirünnakut Ameerikas. C. Davies järeldab, et selliste naljade populaarsuse tõusu taga on tänapäeva meedia, eriti televisiooni eripära, näiteks selles, kuidas esitatakse maailma uudiseid. B. Ellis toob välja tema enda poolt varasemas artiklis püstitatud hüpoteesid (vt *A Model for Collecting and Interpreting World Trade Center Disaster Jokes*, <http://www.temple.edu/isllc/newfolk/wtchumor.html>) ning otsib neile tõestust ameerika ja briti materjalis.

Teise osa artiklid keskenduvad Ameerika, Newfoundlandi ja Liri-maa elanike suhetele surnutega, kirjeldades peie- ja matmiskombeid. Ilana Harlow ja Peter Narvaez analüüsivad nüüdseks minevikku kuuluvaid "lõbusaid peieid", kus nii iiri kui newfoundlandi peietel mängis olulist rolli trikster, riuka- või muidu naljamees, kes oma käitumisega pidi lahkunu hinge lõbustama ja lepitama. Mõlemal juhul oli tegemist vanade kultuuritraditsioonide hoidmisega oma lokaalse identiteedi rõhutamiseks. Richard Meyeri artikkel räägib humoorikatest hauakivitekstidest (ja hauakividest) ning nende sotsiaalsetest põhjustest individualiseerumise kõrvalnähtusena.

Kolmas teemablokk käsitleb tähtpäevi Ameerikas, Haitil ja Mehhikos. Jack Kugelmass kirjutab festivalikultuurist (Greenwich Village'i Halloweeni-rongkäigu näitel), seades löögi alla sealse elanikkonna väärtushoiakud. Kristin Kongdoni ja Stanley Brandesi esseed lahkavad Mehhiko hingedepäeva kombeid, üks n-ö kirjan-duslike, teine visuaalsete sümbolite aspektist. Suhkrust pealuud, *papiér-mache*-skeletid, libaepitaafid jm sümboliseerivad mehhiklastele vähemalt ajutise sotsiaalse võrdsuse saavutamist. Sama teemaga tegeleb ka viimane artikkel, kus Donald Cosentino vaatleb Havai pidustusi (*Fet Gede*), kus *geded* (erootilist ja kõikepilkavat huumorit loova vaimu kehastused kohalike pidustuste ajal) esindavad vastuhakku juurdunud normidele.

Viimane osa kirjeldab surma ja huumori seoseid popkultuuris. Lu Anne Roth toob isiklikul kogemusel põhinevaid sissevaateid 1960. aastate *deadhead*'ide subkultuurist Ameerikas. Mikel Koven esitab uudse lähenemise kassahittide hingeelule filmimaailmas. Mõlemad artiklid leiavad veenvaid tõendeid rahvajuttude, uskumus-te jm folkloori kasutamisest tänapäevakultuuris. Näiteks väidab viimane autor, et kassahittide lihtsad süžeed olid kasutusel ka vanemas folkloorses materjalis ja nende kasutamine filmides viitab nn uue suulisuse (*neo-orality*) tekkele.

TUTVUSTUSED

Liisi Laineste

Raamatu *Of Corpse* fookuses on pigem surm kui huumor. Huumor, mis demüstifitseerib surma, on ainult üks moodustest vältimatu surelikkuse aktsepteerimiseks. Ka ühiskonna tasandil töötab huumor samamoodi – selle abil öeldakse kas või hetkeks ja ainult mängult lahti ametlikust võimudiskursusest, mida meile kuulutab meedia. Võim, mis on elus sama vältimatu kui surm, demüstifitseeritakse mängulises narritamises. Huumori ja surma ühisosa analüüsimine avab laiemalt ühiskonnas toimuvaid protsesse.

Liisi Laineste

Uurimus surmakultuurist

Marju Torp-Kõivupuu. *Surmakultuuri muutumine ajas: ajaloolise Võrumaa matusekombestiku näitel.* Monograafia. Tallinna Pedagoogikaülikooli toimetised. Humaniora A 22. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool 2003. 154 lk.

Surma- ja matusekombestik oma suhteliselt konservatiivse ja arhailise pärimusega on kõitnud kogu maailmas läbi aegade erinevate uurijate tähelepanu. Viimasel aastakümnel on Eestiski huvi selle uurimisteema vastu kasvanud. Surmakultuuri eri aspekte käsitlevaid uurimusi on avaldanud Marju Torp-Kõivupuu kõrval näiteks Marika Mikkor ja Tiia Ristolainen.

Marju Torp-Kõivupuu huvi ajaloolise Võrumaa matusekombestiku vastu realiseerus doktoridissertatsiooniks, millel põhineb ka mulle ilmunud monograafia. Ühtlasi on tegemist esimese ulatuslikuma surmakultuuri-käsitlusega Eestis, kus vaadeldakse ilmingu muutumist ühe Eestimaa ajaloolise piirkonna lõikes.

Autor on sündinud-kasvanud arhailise kombestikuga Võrumaal ja on sealt kogunud põhiosa teadustöös kasutatud allikmaterjalist. Lisaks oma pere ja suguvõsa matusekombestiku jälgimisele on ta kogunud lisamaterjali umbes 15 aasta jooksul Tartu Ülikooli, Viljandi Kultuurikolledži ja Eesti Kunstiakadeemia üliõpilaste kaasabil. Uurija välitöökogemus ja sünnipaiga traditsiooni tundmine annab kahtlemata tööle palju juurde. Kagu-Eesti matusekombestiku eripära tunnetamine võrreldes teiste Eestimaa piirkondadega

ajendaski ehk Marju Torp-Kõivupuud süvendatult kohalikku matusetraditsiooni uurima. Aastatel 1996–2003 on autori sulest ilmunud 13 surmakultuurialast artiklit-uurimust, mille põhiosa on keskendunud Võrumaa traditsioonile.

Monograafia koosneb sissejuhatusest, neljast ulatuslikumast artiklist ja kokkuvõttest. Varemilmunust on tehtud õnnestunud valik ja koondatud ühiste kaante vahele enim Võrumaa surmakultuuri eripära esile toovad kirjutised. Spetsiaalselt doktoritöö tarvis on kirjutatud monograafia avaartikkel. Raamatule annavad palju juurde arvukad autori omatehtud või koduarhiivist pärinevad fotod.

Sissejuhatuses tutvustab autor oma uurimiseesmärke, surma ja surmakultuuri mõisteid ja määratlusi ning ajaloolist Võrumaad kui omanäolist kultuuriregiooni. Ülevaade ajaloolise Võrumaa territooriumist, keelest, kultuurist ja identiteedist ning kohalike elanike suhetest kirikuga on igati asjakohane. Terminite lahtiseletamisel oleks võinud enam esile tõsta mõistet *surmakultuur* – vasta-va definitsiooni leiame alles peatüki lõpus. Ometi on termin Eesti kontekstis suhteliselt võõras ja paljudele veel harjumatu.

Artikkel “Kagu-Eesti matusekombestiku kujunemise ja uurimise ajaloo” hõlmab maksimaalset ajaloolist ulatust – muinasaja asukate matmiskombestikust tänapäevani – ning annab ülevaate arheoloogide, teoloogide, usundiurijate ja folkloristide teoreetilistest seisukohtadest ajaloolise Võrumaa matusekombestiku kujunemise kohta. Eraldi peatükkides on käsitletud Võrumaa muinasasukate matmiskombestikku, kristianiseerimisega seotud muutusi selles, kiriklikku matusetalitust 19.–21. sajandil ning ilmalikku matusetalitust nõukogude perioodil. Ilmaliku tseremoonia kasuks otsustamise põhjusena on autor toonud välja eelkõige praktilise – maksmata jäetud kirikumaksude tõttu nõudnuks kiriklik matus suuremaid väljaminekuid. Küllap pidi ilmalik matusetalitus organiseerijatele ja lahkunule siiski vastuvõetav olema, vastasel korral oleks kõigest hoolimata pöördutud kirikuõpetaja poole. Põgusalt on artiklis peatutud ka jõululaupäeval omaste kalmude küllastamise kombel. Võimalik, et jõululaupäeval kalmistul käimise tava oli nõukogude perioodil jõulujumalateenistuse kompensatsiooniks. Ent Eesti taasiseseisvumise järel, kui kirikus jälle vabalt käia võib, on tava pigem hoogu juurde saanud. Millega seda seletada? Enam tahaksin teada ka haujal jõulukuuse süütamise kombest. Kuivõrd levinud on see Võrumaal? Mujal Eestimaal võidakse küll kasutada

kuusekest talviseks roheliseks hauakaunistuseks, kuid küünlaid sellele ei panda.

Artikkel “Rituaalsed toidukorrad ajaloolise Võrumaa matusekombestikus” käsitleb paljukordset rituaalset toidupakkumist kui Võrumaa matusekombestiku olulist osa. Artiklis käsitletakse toiduga seotud matuserituaale: toidupakkumine surnuvalvamise juures, toit kirstupanusena, kollektiivne abistamine toidukraamiga ning toidupakkumine matusepäeval eri toimingute juures. Eraldi alapeatükkides käsitletakse kodulooma või -linnu rituaalset tapmist peieteks ning rituaalset alkoholitarmistamist. Artiklis on käsitletud ka üht omapärast toimingut Kagu-Eesti matusekombestikus – matuserongile vastutulijale anni andmine. Võimalik, et tava ongi lokaalse iseloomuga ja muudes Eestimaa piirkondades tundmatu. Oleksin oodanud kokkuvõtlikku käsitlust rituaalsest alkoholitarmistamisest (eri peatükkidest saab sellest muidugi aimu) kui matusekombestiku osast, siinkohal on aga peatähelepanu pööratud Mihhail Gorbatšovi alkoholipoliitikaga seonduvale. Alapeatükk “Mälestussööming peielauas” oleks võinud sisaldada ka tavapärase peisööki loendi.

“Ristipuud Lõuna-Eesti matusekombestikus” on üks esimesi Marju Torp-Kõivupuu matusekombestikualaseid kirjutisi. Ristide lõikamine puusse matuserongi teel kalmistule on tähelepanuväärsemaid ajaloolise Võrumaa matusekombeid ja selle traditsiooniga on autor puutunud kokku nii uurija kui ka traditsiooni kandjana. Autor juhib tähelepanu ristipuude traditsiooni algupärale eelkristlikus animistlikus maailmakäsitluses ja ristide puusse lõikamise traditsioonile kui siirderiituse osale, mis lisaks irrutusfunktsioonile täidab ka tõrjemaagilist ülesannet. Autor arutleb oma artiklis ka ristilõikamise traditsiooni püsimise-hääbumise üle. Ristipuude traditsiooni teadvustamisest ja väärtustamisest on olnud ka praktilist kasu – nii mõnedki ristipuud ja ristimetsad on võetud nüüdseks looduskaitsesse alla.

Artikkel “Ajaloolise Võrumaa matusekombestiku hetkeseisust” tugineb koostöös Võru Instituudiga tehtud ankeetküsitlusele “Kagueestlaste kombed, keel ja identiteet aastal 1998”, mis hõlmas juhuvalimi alusel suhteliselt suurt hulka inimesi – 600 elanikku vanuses 25–64 aastat (ankeetküsitluse tulemused on avaldatud *Võro Instituudi Toimõtiseq* 8, lk 141–231). Matusekombestiku küsitluskava oli Marju Torp-Kõivupuu koostatud ja see hõlmas surnu pesemist ja riietamist, kirstupanuseid, surnuvalvamist, matusele kut-

sumist, surnu kojutoomist ja ärasaatmist, kombeid teel kalmistule ja kalmistul ning peielauakombeid. Ankeeti oleks muidugi võinud jätta informandi omapoolsete lisanduste võimaluse. Ehk oleks sel viisil veel midagi huvipakkuvat välja joonistunud. Küsitluse tulemused on artiklis esitatud kokkuvõtlikult. Autor järeldab, et arhailise taustaga rituaalidest kinnipidamist on soodustanud Kagu-Eesti põliselanikkonna säilimine ja kohalike kommete väärtustamine, kuid kombeid järgitakse pigem austusest esivanemate vastu, kommete usundiline taust on tänapäeval sageli tundmatu. Huvitav oleks proovida analoogilist ankeetküsitlust ka teistes Eestimaa piirkondades – tulemus oleks kindlasti paljuski erinev.

Ajakohane ülevaade kogu Eestimaa surmakultuurist meil tegelikult veel puudub. Marju Torp-Kõivupuu monograafia täidab selle lünga ühe Eestimaa kultuuriregiooni osas. Uurijate koostööna võiks järgneda kõigi Eesti erinevate kultuuriregionide vastava aineistiku läbitöötamine.

Anu Korb